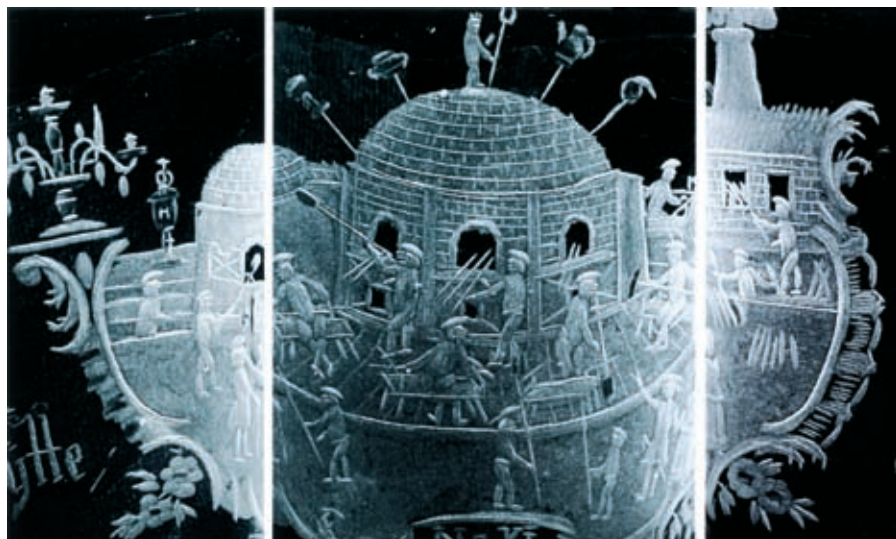

KONGELIGT MUNDGLAS

I renæssancen og frem til svenskekrigene i 1600-årene blev der gjort flere forsøg på at etablere en glasproduktion i Danmark (se Skalk 2005:3). Ingen af disse glashytter fik dog en længere levetid, og i 1707 forbød kongen fremstilling af glas i Danmark, for at man ikke skulle forhugge og ødelægge skovene. Det krævede nemlig meget brændsel for at smelte glas. I stedet importerede man glas fra Sachsen, Bøhmen og Schlesien, foruden fra hytter i det nuværende Belgien. Mar-

kant i denne glashandel var det Saksiske Glaskompagni i København, bestående af såvel glashandlere, slibere som gravører.

I kongehusets samlinger findes endnu bevaret ganske mange glas, som må være leveret af kompagniets glashandlere. Det er ofte store, tunge drikkeglas eller pokaler, dekoreret med overdådige slibninger. Når mange glas kan dateres så præcist og henføres til glaskompagniet, skyldes det de indgraverede initialer og årstal.

Det indsløbne motiv på en Nøstetangen-glaspokal viser en muret smelteovn med kuppeltag, hvor en djævel står ved røgåbningen. Ovnens har én indfyring og tre åbninger til glasmassens håndtering. – Efter Gaustad: Skål for Norge! (1998).

I begyndelsen af 1700-årene blev der taget flere initiativer til at udnytte de mange naturforekomster i Norge, som dengang hørte under dobbeltmonarkiet. Til det formål blev 21. maj 1739 Det kongelige alernådigt octrojerede norske Compagni stiftet.

Efter blot to år blev den første glashytte sat i drift på Nøstetangen ved Høkkund i det sydlige Norge. Det var hensigten at udnytte træet fra de store skove som brændsel, og man indkaldte glasmagere fra Thüringen; på den måde kom den tyske glastradition til Norge. Glasværket gik dårligt økonomisk, og kongen måtte flere gange indskyde ny kapital og afgav desuden bestillinger på glas for at støtte driften.

For at få mere styr på virksomheden blev konseilspræsident Adam Gottlob Moltke, greve af Bregentved, udnævnt til leder af hele kompagniet i 1751. I den anledning fik han overrakt en prægtig pokal rigt slebet af hofglassliber H.G. Köhler. På pokalen er der blandt andet en gravering af glashytten i fuld drift samt denne måske mere velmente end vellykkede hyldest til Moltke:

Alle patroner, af de norske fabriquer,
Skuer! Og prøve-pocalen uddrikker!
Wivat! Kong Fridrich den Store og Søde!
Som ved Grev Molke opvagte de døde.

På foranledning af grev Moltke blev major Caspar Hermann von Storm i 1753 ny leder af Nøstetangen med det klare mål at opprioritere og udbygge glasproduktionen. Målet var at producere det, som i glassproget kaldes for hvidt glas, altså bordservice i form af drikkeglas og andet såvel i den ordinære glaskvalitet som i det fornemmere og dyrere krystal. Endvidere havde man en stor produktion af vinduesglas og flasker, der kaldtes for grønt glas.

Det omstændelige titelblad i Nøstetangen-glasværkets produktkatalog fra 1763, udarbejdet af Ib Olufsen Weyse. – Riksarkivet, Oslo.

Det norske kompagni fik forskellige privilegier for at hjælpe på afsætningen. På dets generalforsamling i 1753 blev det bekræftet, at hovedopgaven var at forsyne Danmark og Norge med »fornødne crystal sortimenter«.

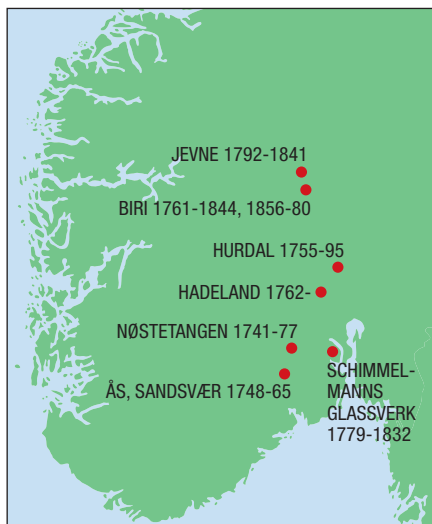
Efter næsten to års regulær industri-spionage i England lykkedes det at ansætte to kyndige engelske glasmagere. Herefter kunne Nøstetangen, som et af de første kontinentale glasværker, iværksætte en produktion af det eftertragtede blykrystalglas. Krystalglas stråler mere end almindeligt glas, og det er nemmere at slibe i. Den største del af produktionen var dog almindelige drikkeglas, men man

fremstillede også lysekroner og glaspokaler, ofte med en blanding af engelske og tyske glastraditioner og stilidealer. I 1756 blev Heinrich Gottlieb Köhler ansat som kunstnerisk leder på glasværket. Köhler var kommet til København i 1746, hvor han fra begyndelsen var knyttet til det Saksiske Glaskompagni. Fra 1752 anføres han som kongelig hofgravør. Köhlers baggrund og virksomhed, før han kom til København, er ukendt, men han har tydeligvis fået en grundig uddannelse i Tyskland. Efter Köhlers tiltrædelse på Nøstetangen begyndte man at fremstille graverede glas og pokaler.

På trods af mange gode tiltag og intentioner lykkedes det ikke at skabe en bæredygtig produktion på Nøstetangen, og i 1757 gik selskabet konkurs. Efter ny tilførsel af økonomiske midler blev værket kort efter reorganiseret, moderniseret og udvidet. For yderligere at støtte den norske produktion udstedte Frederik 5. i 1760 en »Forordning hvorved alle fremmede glas sorters indførsel i Danmark og Norge forbydes«.

I 1763 udarbejdede den københavnske stempelstikker Ib Olufsen Weyse en illustreret modelbog over Nøstetangens alsidige sortiment. Det er den første pris-kurant med afbildninger, der kendes fra Nordeuropa. Den håndskrevne modelbog kendes i seks håndtegnede eksemplarer, hvoraf dog ikke alle er gjort helt færdige.

Omkring 1770 blev det imidlertid klart, at produktionen af glas på Nøstetangen var uholdbar. Beliggenheden var ikke ideel, og især var der store problemer med transport af brændsel. Den gradvise afvikling af værket var fuldført i 1777, hvorefter den endnu salgbare del af produktionen blev overført til Hurdal Glasværk. Afsætningen af glas fra Norge blev mere gunstig i de sidste årtier af 1700-årene, og

Norske glasværker. Efter privilegiets ophævelse i 1804 blev der oprettet flere i de efterfølgende år; de er ikke medtaget her.

flere nye glasværker blev indrettet, bl.a. Hadeland og Biri. Af disse eksisterer det i Hadeland stadig.

Drikkebægre af glas var fra renæssancen og frem højt ansete og blev på det nærmeste sidestillet med sådanne fremstillet af guld, sølv og andre ædle materialer. Når der blev holdt kongeligt taffel, var det væsentligt at vise, hvad man formåede. Da den danske konge Frederik 3. i 1658 holdt en stor fest for den angribende svenske konge Karl Gustav på Frederiksborg, skete det helt efter tidens normer: Der var ingen faste drikkeglas ved hver kuvert. Tjenere bragte de fyldte glas frem til bordet, og når de var tømte, blev de fyldt igen ved skænkeborde, som stod ude langs med væggene. På disse skænkeborde, også kaldet kredensborde, var der anbragt store overbygninger med hylder og reoler, hvor de mest pragtfulde glaspokaler og kar som

kongehuset besad, var opstillet. Målet var at demonstrere monarkens rigdom og gode smag.

Mundskænken (kredenseren) havde sit arbejde her med at prøvesmage de drikke, der blev serveret, således at man kunne være sikker på, at der ikke var kommet gift i drikken. Tidens mange fester medførte, at kongehuset havde stort glasforbrug. Alene i årene 1648-52 leverede glaskræmmer Johan Thomsen, som holdt til på Østergade i København, mere end 70.000 glas til hoffet. De færreste glas overlevede, idet man efter skik og brug smadrede glasset i gulvet, når man havde drukket kongens skål.

I løbet af 1700-årene skete der en markant ændring i brugen af drikkeglas ved bordet. Modsat tidligere begyndte man nu at anvende egentlige bordservicer med faste glas ved hver kuvert. Det danske kongehus fulgte moden. Således er der blandt de mange glas, der stadig findes i det danske kongehus' eje, ganske mange vinglas på fod, vandglas og koniske karaffer, hvoraf nogle af de ældste er slebet med initialerne for dronning Charlotte Amalie, Christian 5.s dronning. Glassene må være kommet til i begyndelse af 1690'erne og fremstillet i det tyske område. Først senere tog Nøstetangen som nævnt produktionen op af disse former.

Sættene af drikkeglas, vandglas og karaffer indvarslede den nye bordskik, som blev udbredt i 1700-årene. Man fik et øget behov for flere størrelser og typer af glas, og overalt i Europa begyndte man så småt at udvikle egentlige glasservicer. Fra midten af 1700-årene blev der fra Nøstetangens Glasværk udbudt flere typer glas i to eller tre størrelser. I værkets katalog kan man konstatere, at man skelnede mellem vinglas, dessertglas, vandglas, ølglas og brændevinsglas. Dertil kom karaffer, som efterhånden indgik som en vigtig del af

Kongeligt mundglas fra Nøstetangens modelbog. – Riksarkivet, Oslo.

bordopdækningen. Brugen af kuvertkaraffer eller »mund caraffer«, som de omtales i priskuranten, gjorde, at et gæstebud blev mindre formelt – helt i tidens ånd. Med en karaffel til hver person kunne gæsterne selv skænke, og man behøvede ikke at hidkalde tjeneren så ofte.

I Nøstetangens modelbog fra 1763 optræder der flere slags kongelige mundglas,

ligesom der fra midten af 1700-årene er bevaret mange mundglas i den kongelige husholdning. Et mundglas var datidens betegnelse for et glas til personlig brug. Det tidligste egentlige glassæt fra Nøstetangen Glasværk findes stadig i kongehusets eje i samlingerne på Rosenborg Slot, og lignende glas findes på andre slotte. Drikkeservicet består af et stort vinglas med balusterformet stilk med luftblære. Foden er hvælvet og med omlagt rand. Glasset har samme form som »Kongelige Mund Glas no. 405« i modelbogen. I flere tilfælde har man til kongeligt mundglas anvendt glasset »Perkelchen« i stedet, det er af nogenlunde samme form.

Til drikkesættet hørte endvidere en kegleformet karaffel no. 581 med indsle-

ben glasprop samt et studsglas, dvs. et bægerformet vandglas uden stilk. Alle tre dele er forsynet med en sleben kartouche og graveret med Frederik 5.s navnetræk. Denne form for vinservice blev efterhånden en fast tradition ved hoffet og i andre toneangivende kredse, således at hver person havde sit eget drikkesæt, ofte med personligt indgraveret navnetræk. I løbet af 1800-årene steg antallet af glas i et service yderligere, hvilket betød, at der efterhånden kom til at stå hele rækker af glas ved hver kuvert, som moden krævede det ved finere middage og tafler: Emma Gad, den gode smags vogter, måtte gøre opmærksom på, at mere end fem glas ved hver kuvert ikke passede sig.

Jan Kock/Torben Sode

GLAS TIL SALG

Blandt de mange glasformer, som blev fremstillet på det norske glasværk Nøstetangen, har konservator Torben Sode stået Skalk bi og udvalgt én, hvoraf der er fremstillet moderne kopier, som hermed tilbydes Skalks læsere. Det drejer sig om et mundglas, altså et glas til personlig brug, fra 1760'erne.

Det kongelige mundglas er af klart glas, har en svagt hvælvet fod og en hul stilk. Højden udgør ca. 18 cm. Det egner sig udmærket til bordbrug. Prisen er, inkl. forsendelse i Danmark: 260 kr. pr. glas, ved fire eller flere dog 250 kr. pr. glas.

